

СУЧАСНИЙ СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗЕРНОВОГО ГОСПОДАРСТВА

І. В. Новицький, аспірант

Уманський національний університет садівництва

Досліджено потенційні можливості вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників щодо кількісних та якісних змін у зерновому господарстві з метою збільшення об'ємів виробництва й реалізації зерна. Проаналізовано динаміку, структуру виробництва зерна, його регіональні пропорції. Оцінено формування та використання потенціалу зернової галузі Черкаської області.

Ключові слова: зернове господарство, валове виробництво, урожайність, зернова продукція, інтеграційні процеси.

Постановка проблеми. Стратегічне значення зерновиробництва для України, що має політичне, економічне та соціальне підґрунтя, його визначальна роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни, її позицій на зовнішньому ринку має визначальний вплив на формування пріоритетів аграрної політики та позиціонування галузі як системотвірного сегменту аграрно-промислового виробництва. В умовах глобалізаційного поступу України у напрямі укріплення позицій на міжнародних ринках продовольства забезпечення стійкого та ефективного розвитку підприємств зернової галузі стане запорукою зміцнення статусу держави як потужного експортера зерна у світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники доводять, що статус світового експортера зерна для країни вимагає постійної присутності на біржових і позабіржових ринках, не допускає епізодичності та безсистемності експортних поставок. Тому для України основною установкою є постійна, системна і цілеспрямована експортна політика з прогнозованими обсягами виробництва і постачання зерна [1].

Характеризуючи ринок зерна, що охоплює усі стадії розширеного зернового господарства, як складне структурне утворення, функціонування якого на сьогодні залишається далеким від ефективного, більшість дослідників сходяться у думці, що його аналіз повинен здійснюватись з позицій галузевої, територіальної та інших взаємопов'язаних та взаємодіючих

структур [2, 3]. Саме недостатній рівень ефективності, стабільності та конкурентоспроможності зерновиробництва Г.М. Христенко називає головною перешкодою на шляху формування повноцінного внутрішнього ринку зерна та продуктів його переробки, що також унеможливило розширення участі України на зовнішніх ринках [4].

Наукові дослідження вітчизняних вчених: В. Г. Андрійчука, П. І. Гайдучького, В. М. Гейця, М. Ю. Коденської, П. М. Макаренка, М. Й. Маліка, С. В. Мочерного, П. Т. Саблука, А. М. Стельмащука, Л. М. Худолій, О. М. Шпичака, Г. В. Черевка та ін. стали базисом формування кардинальних напрямів та пріоритетів стабілізації та стійкого розвитку підприємств зернопродуктового підкомплексу. Проте переваги стійкого розвитку підприємств продуктивних підкомплексів можуть бути реалізовані за умови врахування особливостей сучасного етапу розвитку аграрної економіки, під впливом яких формується комплексна дія (співвідношення, значимість, рівень впливу) організаційно-економічних факторів в межах кожного продуктового підкомплексу. Тому метою роботи є встановлення особливостей сучасного етапу розвитку базової галузі зернопродуктового підкомплексу – зерновиробництва.

Матеріали і методи.. Методологічною основою дослідження стали діалектичний метод пізнання, а також відтворювальний та структурний аспекти системного підходу до вивчення економічних явищ. В процесі дослідження використано методи аналізу і синтезу, економіко-статистичний, порівняльний, абстрактно-логічний. Теоретичною базою стали наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених з питань забезпечення ефективного функціонування підприємств зернової галузі.

Результати досліджень. Майже на усіх історичних етапах розвитку суспільства зерно було і нині залишається важливим джерелом багатства України.

Протягом останніх років зерно основних зернових культур залишається ядром аграрного експорту, забезпечивши у 2016 р. 6 млрд дол. валютної виручки. У натуральному вигляді у звітному році було експортовано 28,65 млн т зернових, що на 2,99 млн т більше минулорічного показника [5]. Природним наслідком значного зростання населення у світі стає загострення продовольчої проблеми та дефіциту зерна, що спонукає основних його експортерів до пошуку напрямів кількісних та якісних змін у зерновому господарстві з метою збільшення об'ємів виробництва й реалізації зерна. З цієї позиції Україна має значні потенційні можливості, за розрахунками окремих вітчизняних та зарубіжних дослідників вітчизняне валове виробництво зерна може становити близько 80 млн т [6, 7].

Усі зміни, що відбулись у галузі зерновиробництва протягом останніх років, позначитись на обсягах виробництва зернової продукції (рис. 1). Валовий збір зернових та зернобобових культур в Україні протягом досліджуваного періоду знаходився у прямій залежності від коливання урожайності, тому і тренд цих двох показників ідентичний. Посівна площа значних змін не зазнала. Її рівень коливався від найменшого значення (13646 тис. га) у 2000 р., до найбільшого – 16210 тис. га у 2013 р.

Слід підтвердити загальну тенденцію до значного збільшення валового виробництва зерна в аграрному секторі України із загальним темпом зростання за аналізований період 270,2 %, з 24459 тис. т у 2000 р., до 66088 тис. т у 2016 р.

Деяких змін зазнала структура виробництва зернових та зернобобових культур за категоріями господарств (рис. 2). Так, сільськогосподарські підприємства без фермерських господарств втратили 2,9 в. п. у загальному виробництві проти початкового 2000 р. Причому, найбільше зменшення відбулось у період з 2000 р. до 2005 р., коли частка сільгосппідприємств була найнижчою, і становила 75,7 %. У подальшому відбувалось її зростання з 75,8 % у 2010 р. до 78,7 % у 2016 р. Протилежною є тенденція у формуванні валового виробництва за рахунок господарств населення [8].

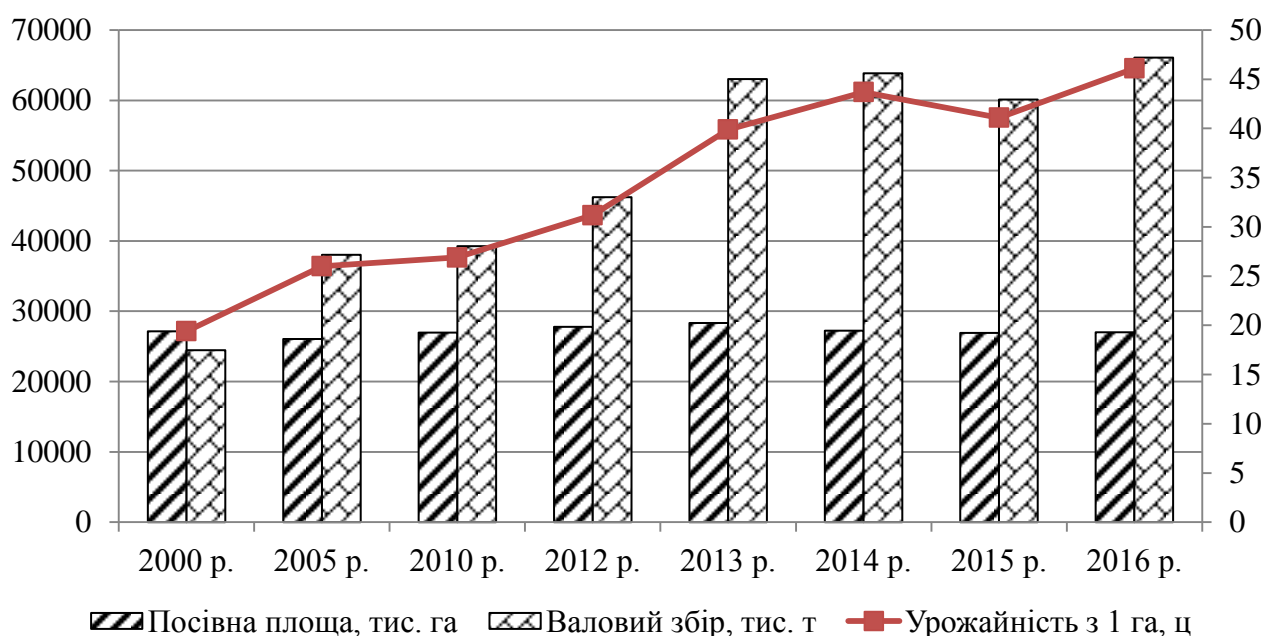
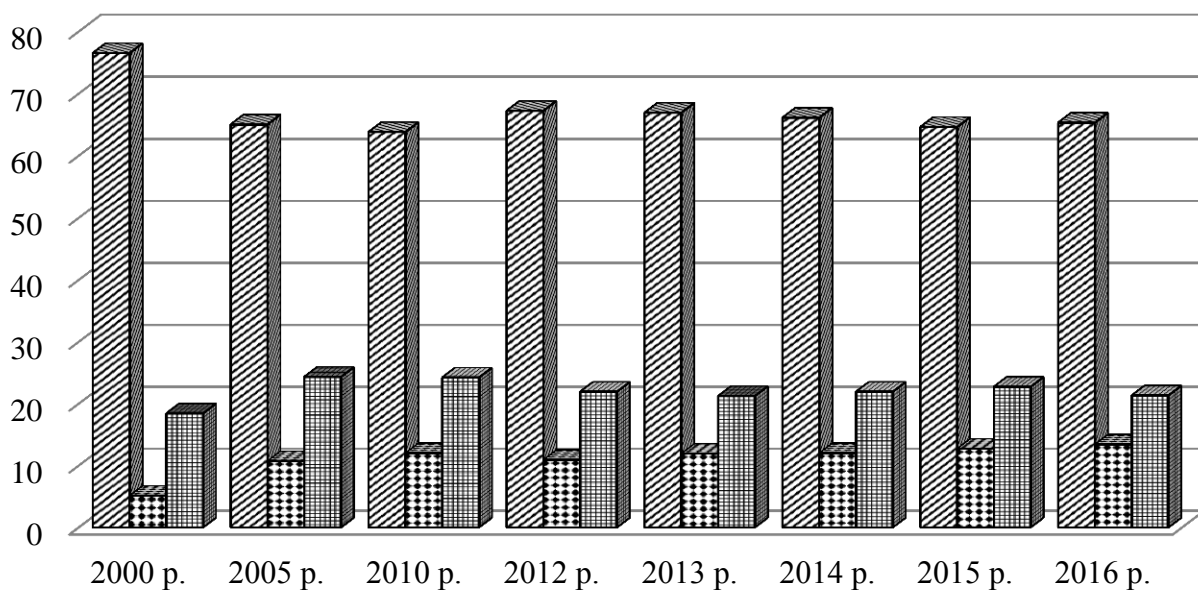

Рис. 1. Динаміка посівних площ, урожайності та валового збору зернових та зернобобових культур в Україні

Джерело: сформовано автором з використанням [8]

▨ Сільськогосподарські підприємства ▣ Фермерські господарства ▤ Господарства населення

Рис. 2. Структура виробництва зернових та зернобобових культур за категоріями господарств, %

Джерело: складено автором з використанням [8]

У межах регіонів ці дані значно варіюють. Сільськогосподарські підприємства забезпечують найбільшу частку у валовому виробництві зерна центральних областей – Чернігівської (95,5 %), Сумської (93,8 %), Київської (88,9 %), Черкаської (88,3 %) областей. Натомість, в окремих західних областях (Чернівецька, Закарпатська, Волинська, Івано-Франківська обл.) частка господарств населення значно перевищує середній рівень (63,3, 62,7, 40,6, 37,6 % відповідно).

Під впливом глобалізаційних чинників та внутрішніх факторів у межах зернової галузі продовжуються трансформаційні процеси, що мають наслідком структурні зміни у регіональних пропорціях галузевого виробництва. Головними виробниками зернової продукції у 2016 р. залишаються Полтавська обл. (8,8 % загального виробництва), Вінницька обл. (8,5 %), Одеська обл. (6,7 %), Харківська обл. (6,6 %) та Черкаська обл. (6,2 %) (рис. 3).

Рис. 3. Частка областей України у формуванні валового виробництва зерна у 2016 р., %

Джерело: складено автором з використанням [8]

У формуванні зернового потенціалу нерівномірно беруть участь окремі області. Регіональні особливості зернового господарства визначаються їх природно-кліматичними, ґрунтовими, економічними територіальними відмінностями [9]. Найбільші площі в середньому за останні три роки відводились під зернові культури в Одеській обл. (1188,2 тис. га) та Дніпропетровській обл. (1145,9 тис. га). При цьому найвища урожайність була досягнута в підприємствах Черкаської обл. (59,5 ц/га в середньому за три останні роки) та Сумської обл. (59,1 ц/га).

Деякі інші області є лідерами з виробництва зернових та зернобобових на душу населення (рис. 4). Цей показник в цілому по Україні зріс з 1386 кг у 2012 р. до 1549 кг у 2016 р. У п'ятірці лідерів відбулись зміни. На початку досліджуваного періоду найбільшого рівня середньодушового виробництва зерна досягли Полтавська (3855 кг), Кіровоградська (3814 кг), Черкаська (3218 кг), Сумська (3153), Чернігівська (2913 кг) області. В 2016 р. лідерами були: Полтавська (4036 кг), Кіровоградська (3843 кг), Чернігівська (3599 кг), Вінницька (3485 кг), Сумська (3441 кг) області.

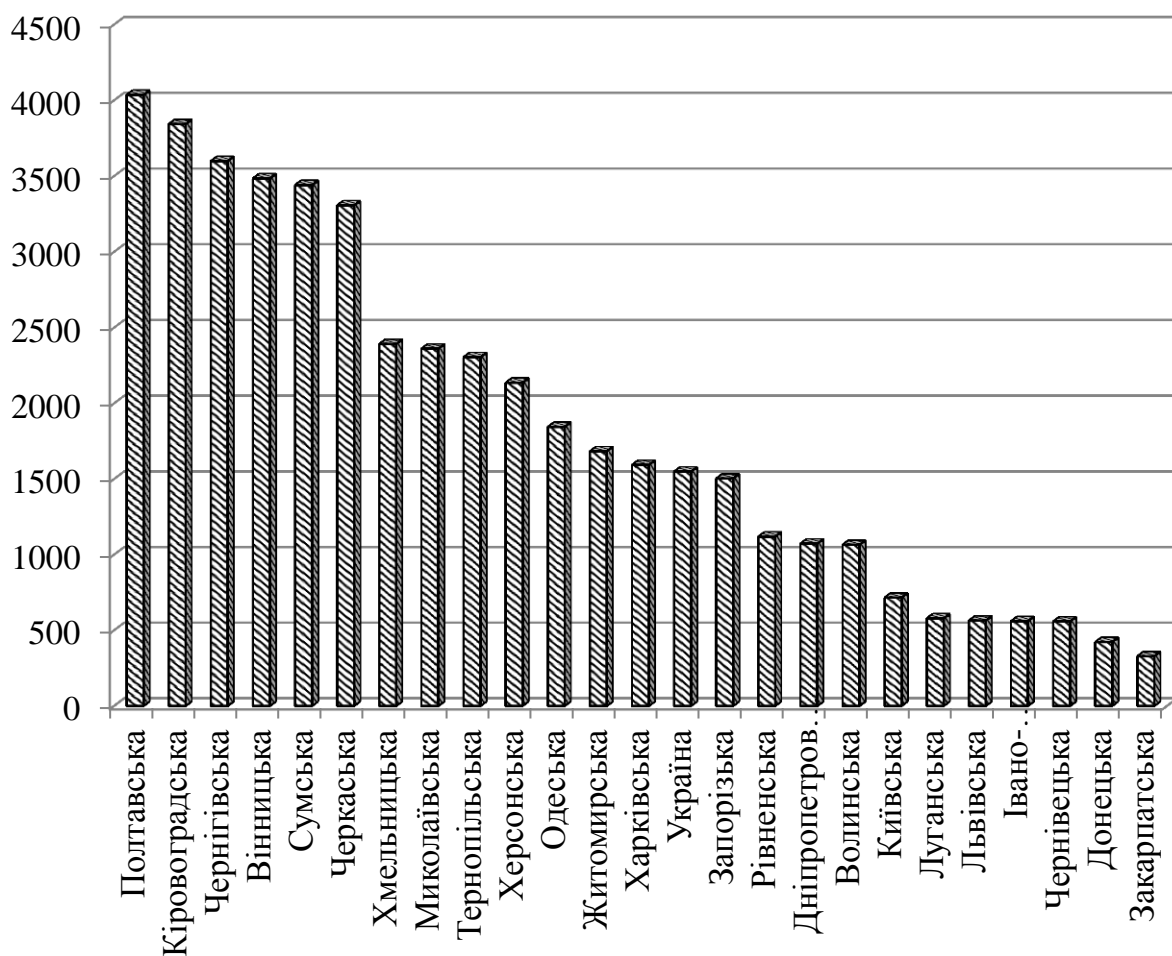

Рис. 4. Ранжований ряд областей України за виробництвом зернових та зернобобових на душу населення у 2016 р., кг

Джерело: сформовано автором з використанням [8]

Аналогічна тенденція прослідковується у формуванні та використанні потенціалу зернової галузі Черкаської області, яка забезпечує більш ніж 6 % загального виробництва зерна протягом останніх п'яти років. При цьому в аналізованому регіоні спостерігається стабільність кількісного фактору виробництва (табл. 1).

Загальна площа посіву зернових та зернобобових в області зросла на 13,8 тис. га. При цьому товаровиробники наростили площі пшениці на 19,6 тис. га та кукурудзи на зерно на 28,5 тис. га при значному скороченні площі ячменю з 103,3 тис. га в 2012 р. до 69,7 тис. га у 2016 р. Урожайність зернових і зернобобових культур зросла на 10,8 ц/га і становить у звітному 2016 р. 62,1 ц/га, що на 16 ц/га (34,7 %) вище загальноукраїнського рівня. Найбільше відносно зростання виробництва продукції з 1 га спостерігається по ячменю (на 8,5 ц/га), при його найменшому значенні на початку та у кінці

аналізованого періоду (32,3, 40,8 ц/га відповідно) порівняно з іншими зерновими культурами.

Табл. 1. Динаміка виробництва зернових культур в Черкаській області

Культура	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. до 2012 р. (%)
Зібрана площа, тис. га						
Зернові та зернобобові, всього	645,2	655,1	635,7	645,1	659,0	102,1
в т. ч. пшениця	213,9	207,8	210,2	254,6	233,5	109,2
ячмінь	103,3	87,9	81,0	74,0	69,7	67,5
кукурудза на зерно	302,0	339,4	325,8	296,4	330,5	109,4
Урожайність з 1 га, ц						
Зернові та зернобобові, всього	51,3	62,1	58,2	58,1	62,1	121,1
в т. ч. пшениця	43,6	51,2	50,4	50,5	52,6	120,6
ячмінь	32,3	33,8	37,1	40,1	40,8	126,3
кукурудза на зерно	66,0	78,4	70,2	71,1	75,5	114,4
Валовий збір, тис. т						
Зернові та зернобобові, всього	3310,6	4068,5	3699,7	3745,5	4091,7	123,6
в т. ч. пшениця	933,2	1063,1	1060,1	1285,8	1227,3	131,5
ячмінь	333,1	297,4	300,7	296,7	284,9	86,0
кукурудза на зерно	1992,0	2662,7	2286,8	2106,2	2495,6	125,3

Джерело: розраховано автором на основі [8]

Зернове виробництво – стабільно прибуткова галузь сільського господарства, яка забезпечує сталі надходження виручки сільгосптоваровиробникам на рівні, необхідному для здійснення розширеного відтворення. Це пояснює значні темпи нарощування виробництва зернової продукції усіма категоріями господарств у перші роки незалежності України.

Основними виробниками зерна в Черкаській області традиційно є сільськогосподарські підприємства усіх форм власності та господарювання (табл. 2).

Табл. 2. Виробництво зернових і зернобобових культур в Черкаській області за категоріями господарств

Показник	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.		
					значення показників	% до усіх категорій	2016 р. до 2012 р., %
Усі категорії господарств							
Площа, тис. га	645,2	655,1	635,7	645,1	659,0	100	102,1
Урожайність з 1 га, ц	51,3	62,1	58,2	58,1	62,1	100	121,1
Валовий збір, тис. т	3310,6	4068,5	3699,7	3745,5	4091,7	100	123,6
Сільськогосподарські підприємства							
Площа, тис. га	549,4	554,3	533,1	540,7	555,0	84,2	101,0
Урожайність з 1 га, ц	53,1	64,7	60,3	60,1	65,1	104,8	122,6
Валовий збір, тис. т	2919,2	3589,2	3213,5	3250,5	3614,0	86,2	123,8
Господарства населення							
Площа, тис. га	95,8	100,8	102,6	104,4	104,0	15,8	108,6
Урожайність з 1 га, ц	40,8	47,6	47,4	47,4	45,9	73,9	112,5
Валовий збір, тис. т	391,3	479,3	486,2	495,0	477,7	13,8	122,1

Джерело: розраховано автором з використанням [10, 11]

Цими підприємствами протягом останніх п'яти років забезпечувалося від 86,2 % (2016 р.), до 88,2 % (2012, 2013 рр.) загального обсягу виробництва зернових та зернобобових культур. Крім того, саме ці товаровиробники досягають більшої, ніж в середньому по області, урожайності зернових. У 2016 р. це відхилення становить 4,8 %. В сільськогосподарських підприємствах дає результати у вигляді щорічного зростання урожайності зернових комплекс агротехнічних та організаційних заходів. Урожайність у

звітному 2016 р. становить 65,1 ц/га, що на 22,6 % вище, ніж у початковому 2012 р.

Збільшення виробництва зерна в господарствах населення становить 22,1 % проти початку періоду, а їх частка у загальному виробництві найвища в 2016 р. і становить 13,8 %. Їх урожайність дещо нижча, ніж в середньому по району та становить 70,5 % від рівня урожайності сільськогосподарських підприємств (рис. 5).

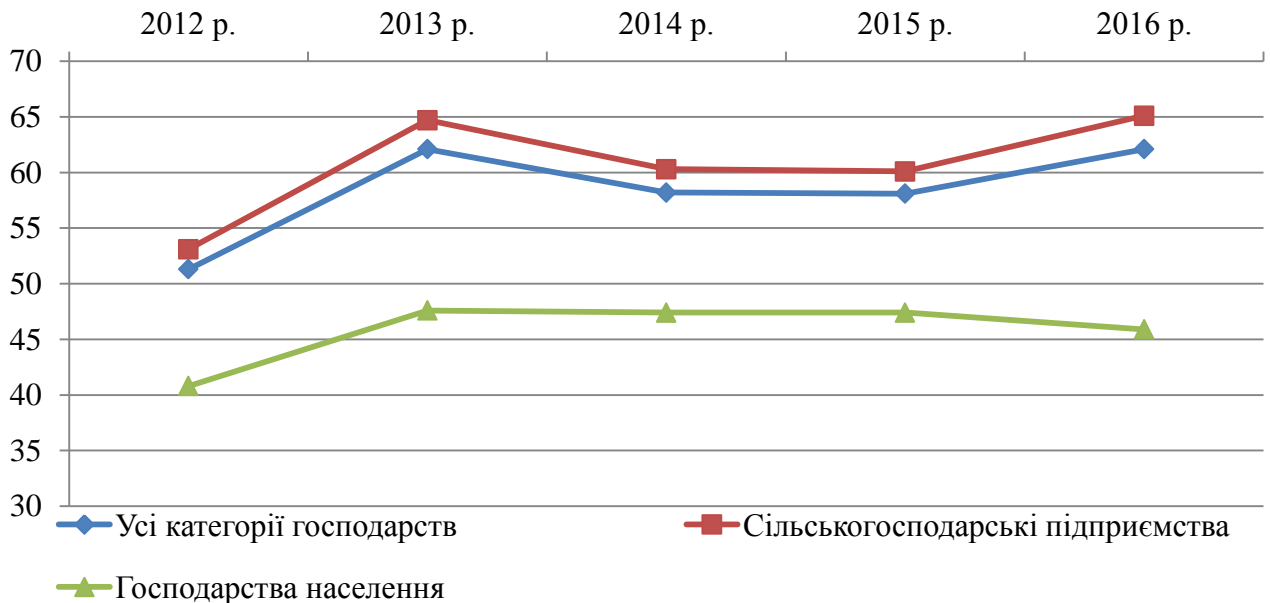

Рис. 5. Динаміка урожайності зернових культур в Черкаській області

Джерело: складено автором на основі [10, 11]

Результати сучасної зернової галузі комплексно формують великі інтегровані структури, автономні сільськогосподарські підприємства, фермерські та особисті селянські господарства. Співвідношення результатів їх діяльності пов'язане з розвитком виробничих сил на галузевому та регіональному рівнях, і зі зростанням його рівня зростає складова великого інтегрованого бізнесу.

Останні п'ять років стабільної динаміки розвитку зернового господарства Черкаської області зі зростанням обсягів виробництва за рахунок інтенсивного фактору – урожайності, досягнуто переважно за рахунок сільськогосподарських підприємств, які забезпечують основну сировинну базу зернопродуктового підкомплексу області.

Висновки. Сучасні умови ринкового господарювання вимагають удосконалення діючої системи економічних взаємовідносин учасників основних продуктивних ланцюгів вітчизняного аграрно-промислового виробництва шляхом зменшення локального монополізму переробних,

сервісних, торговельних підприємств. Одночасно потребують принципового перегляду економічні умови сільськогосподарських товаровиробників, зокрема у галузі зерновиробництва, які за результатами проведеного дослідження стабілізували розвиток галузі в умовах загального ускладнення ведення аграрного бізнесу.

Подальший стійкий розвиток зернопродуктового підкомплексу можливий за умови активізації інвестиційної діяльності його учасників та здійснення низки організаційних заходів, серед яких пріоритетним є сприяння розвитку горизонтальної та вертикальної інтеграції.

Література

1. Колодійчук В. А. Логістична концепція формування експортного зернового потенціалу України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Випуск 5 (103). С. 127–137.

2. Гнатюк М. Сутність поняття «ринок зерна». Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: *XXXII міжнар. наук. інтернет конф. Переяслав-Хмельницький*. 2018. С. 88–90.

3. Захарченко О. В. Стан та перспективи розвитку ринку зерна в Україні. *Економіка та управління АПК*. 2013. № 10. С. 37–111.

4. Христенко Г. М. Розвиток та напрями підвищення ефективності зернової галузі. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2013. № 53 (1026). С. 182–188.

5. ТОП-10 експортерів пшениці. URL: <https://latifundist.com/rating/top-10-eksporterov-pshenitsy>. (дата звернення: 25.01.2018).

6. Гришова І. Ю., Крюкова І. О. Сучасний стан та проблеми забезпечення продовольчої безпеки України. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Серія «Економіка і менеджмент». 2014. Випуск 8 (61). С. 20–25.

7. Липчук В., Малаховський Д. Структурні зміни у зерновиробництві: регіональний аспект. *Аграрна економіка*. 2016. Т. 9. № 3–4. С. 53–60.

8. Прокопенко О. М. Сільське господарство України. 2016 рік: статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 246 с.

9. Гуляева Т. И., Сидоренко О. В. Устойчивость зернового производства как национальный приоритет обеспечения импортозамещения в агропродовольственной сфере. *Национальные интересы: приоритеты и безопасность*. 2015. № 34. С. 16–26.

10. Прокопенко О. П. Площі, валові збори та урожайність сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду (остаточні дані) у

2016 році: статистичний бюлетень. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 186 с.

11. Прокопенко О. П. Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду в регіонах України за 2015 рік: статистичний бюлетень. Київ: Державна служба статистики України, 2016. 104 с.

References

1. Kolodiichuk, V. A. (2013). Logistic concept of formation of export grain potential of Ukraine. *Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 2013, no. 5 (103), pp. 127–137 (in Ukrainian).

2. Hnatiuk, M. (2018). The essence of the concept «the grain market». Materials of the XXXII international scientific and practical internet conference. «Trends and prospects for the development of science and education in a globalizing environment». Pereyaslav-Khmelnytsky, 2018, pp. 88–90 (in Ukrainian).

3. Zakharchenko, O. V. (2013). The state and prospects of grain market development in Ukraine. *AIC economics and management*, 2013, no. 10, pp. 37–41 (in Ukrainian).

4. Khrystenko, H. M. (2013). Development and directions of increasing the efficiency of the grain industry. *Bulletin of the National Technical University "KhPI"*, 2013, no. 53 (1026), pp. 182–188 (in Ukrainian).

5. TOP-10 exporters of wheat. Accessed at <https://latifundist.com/rating/top-10-eksporterov-pshenitsy> (in Rus.).

6. Hryshova, I. Yu., Kriukova, I. O. (2014). Current state and problems of food security of Ukraine. *Bulletin of Sumy NAU, Series "Economics and Management"*, 2014, no. 8 (61), pp. 20–25 (in Ukrainian).

7. Lypchuk, V., Malakhovskyi, D. (2016). Structural changes in grain production: regional aspect. *Agrarian economy*, 2016, vol. 9, no. 3–4, pp. 53–60 (in Ukrainian).

8. Prokopenko, O. M. (2017). *Agriculture of Ukraine. 2016: statistical collection*. Kyiv: State statistics service of Ukraine, 2017. 246 p. (In Ukrainian).

9. Hulieva, T. I., Sydorenko, O. V. (2015). The stability of grain production as a national priority for providing import substitution in the agro-food sector. *National interests: priorities and security*, 2015, no. 34, pp. 16–26 (in Russian).

10. Prokopenko, O. M. (2017). *Squares, gross collections and yields of crops, fruits, berries and grapes (final data) in 2016: statistical bulletin*. Kyiv: State statistics service of Ukraine, 2017. 186 p. (In Ukrainian).

11. Prokopenko, O. M. (2016). *Harvesting of crops, fruits, berries and grapes in the regions of Ukraine for 2015: statistical bulletin*. Kyiv: State statistics service of Ukraine, 2016. 104 p. (In Ukrainian).

Аннотация

Новицкий И. В.

Современное состояние и тенденции развития отечественного зернового хозяйства

Для Украины основной установкой является постоянная, системная и целенаправленная экспортная политика с прогнозируемыми объемами производства и поставки зерна.

Преимущества устойчивого развития предприятий продуктовых подкомплексов могут быть реализованы при условии учета особенностей современного этапа развития аграрной экономики, под влиянием которых формируется комплексное воздействие организационно-экономических факторов. Поэтому целью работы является установление особенностей современного этапа развития базовой отрасли зернопродуктового подкомплекса - зернопроизводства.

Методологической основой исследования стали диалектический метод познания, а также воспроизводственный и структурный аспекты системного подхода к изучению экономических явлений. В процессе исследования использованы методы анализа и синтеза, экономико-статистический, сравнительный, абстрактно-логический.

Исследованы потенциальные возможности отечественных сельскохозяйственных товаропроизводителей относительно количественных и качественных изменений в зерновом хозяйстве с целью увеличения объемов производства и реализации зерна. Проанализирована динамика, структура производства зерна, его региональные пропорции. Оценено формирование и использование потенциала зерновой отрасли Черкасской области.

Современные условия рыночного хозяйствования требуют усовершенствования действующей системы экономических взаимоотношений участников основных продуктовых цепей путем уменьшения локального монополизма перерабатывающих, сервисных, торговых предприятий. Одновременно требуют пересмотра экономические условия сельскохозяйственных товаропроизводителей, в том числе зернопроизводителей, которые по результатам проведенного исследования стабилизировали развитие отрасли в условиях общего осложнения ведения аграрного бизнеса.

Ключевые слова: зерновое хозяйство, валовое производство, урожайность, зерновая продукция, интеграционные процессы.

Annotation

Novytskyi I. V.

Current state and development trends of the national grain production

The main guideline for Ukraine consists in a regular, systemic and target-oriented export policy with predicted volumes of production and delivery of grain.

Advantages of sustainable development of enterprises belonging to food subcomplexes can be implemented under condition that specific features of a current stage in the development

of agricultural economy are taken into account. These specific features have an influence on the formation of a comprehensive action of organizational and economic factors.

Therefore the objective of our research is to establish specific features of a current stage in the development of a basic industry in cereal products subcomplex – production of grain.

Dialectical method as well as recovery and structural aspects of systemic approach to studying economic phenomena make up a methodological background of our research. In our research we applied analytical and synthetic methods, economic and statistical analysis, comparative and abstract-logical methods.

We investigated potential opportunities of national agricultural producers as to quantitative and qualitative changes in grain farming in order to increase production volumes and sales of grains. We analyzed the dynamics, structure of grain production and its proportions in the region, evaluated the formation and usage of grain industry potential in Cherkasy region.

Current conditions of market economy require improvement of existing system of economic relations among the participants of main production chains by reducing local monopolies of processing, service, and trading enterprises.

At the same time, economic conditions of agricultural producers, and grain producers in particular, need careful revision, since they have stabilized the development in the industry under difficult conditions for doing agrarian business according to the results of our research.

Keywords: *grain farming, gross production, yielding capacity, grain products, integration processes.*

УДК 303.72: [631.11(477.46)]

DOI 10.31395/2415-8240-2018-93-98-114

МАРКЕТИНГОВИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УМАНСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О. Г. Пенькова, доктор економічних наук

А. О. Харенко, кандидат економічних наук

Ю. А. Цимбалюк, кандидат економічних наук

Уманський національний університет садівництва

У статті представлено результати маркетингового аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств Уманського району Черкаської області, як єдиного товаровиробника, та обґрунтовано практичні рекомендації щодо вдосконалення управлінських рішень при формуванні маркетингової стратегії даних економічних суб'єктів. Доведено доцільність застосування на середньострокову перспективу комбінованих стратегій з домінуванням захисту своїх позицій на ринку шляхом кооперації з іншими товаровиробниками для розширення ринків збуту і підвищення можливостей